

Ekološki feminizam Vandane Shive

Mirna Žuržulović

Daruvar

Sažetak

Za razliku od dominirajuće redukcionistačke paradigme, i njoj pripadajućeg reformatorskog environmentalizma, koji ekološke probleme rješava eksternalizacijom njihovih troškova u nerazvijene i zemlje u razvoju, a zapadni model razvoja i znanja prikazuje kao jedini prihvatljivi model za cijelo čovječanstvo, ekofeminizam ukazuje na negativne aspekte njezinog jednoobraznog djelovanja i upućuje na moguće alternative. Ekofeminizam, kao dio radikalne ekologije, propituje mogućnosti promjene dominantne patrijarhalne paradigme u kojoj su priroda i žene legitimirane kao inferiorne, pasivne i neproduktivne kategorije podložne dominaciji i eksploataciji.

Vandana Shiva, kao jedana od najekspoziranijih predstavnica ekofeminizma, upozorava na mnogoznačne probleme takvog prevladavajućeg redukcionistačkog pogleda na svijet koji umjesto alternativa nudi, u strahu jedino za svoj opstanak, nove mehanizme centralizacije i globalne kontrole namećući svoj razvojni model kao univerzalan i jedino prihvatljivi kulturni, ekonomski i politički obrazac.

Ključne riječi: *ekofeminizam, globalizacija, monokultura uma, patrijarhat, radikalna ekologija, redukcionizam*

Tijekom održavanja Earth Summita u Rio de Janeiru u lipnju 1992. godine osim razmatranja pitanja očuvanja biološke raznovrsnosti, globalnog zatopljenja, kiselih kiša, deforestacije i sl., održan je i seminar pod nazivom »Ekofeminizam: rod, razvoj i okoliš«. Svoj je rad eksplicitno fokusirao na one povijesne, konceptualne, empirijske, etičke, političke i teoretske implikacije koje su spona ekologije i feminizma te čije razmatranje ekološki feminizam smatra ključnim za kreiranje odgovarajuće politike, teorije i filozofije okoliša. Ekofeminizam je već tada iza sebe bilježio dvadeset godina prisutnosti na sceni vodećih socijalnih pokreta, od kojih su tri u korijenu njegova nastanka: feministički, mirovni i ekološki pokret kasnih sedamdesetih i ranih osamdesetih. Izraz je »iskovala«¹ Françoise d'Éaubonne godine 1974. i po prvi put ga upotrijebila u svojem radu *Le féminisme ou la mort* (1974), a popularnost je stekao u kontekstu brojnih protesta i aktivnosti protiv uništavanja okoliša.¹ Carolyn Merchant, jedna od vodećih teoretičariki ekofeminizma drži da su problemi okoliša rezultat dviju kontradikcija današnjeg društva. Prva kontradikcija proizlazi iz napetosti između ekonomskih snaga proizvodnje i lokalnih ekoloških uvjeta, a druga iz tenzija između proizvodnje i reprodukcije. Određeni oblik suvremene društveno-industrijske proizvodnje, kako kapitalističke tako i državno-socijalističke, akumulira ekološke stresove na vodu, zrak, tlo i biotu (uključujući i ljude) te na sposobnost društva da se održava i samo-reproducira kroz vrijeme. Tako prva kontradikcija proizlazi iz napada proiz-

1 Premda se godina 1974. uzima kao početak korištenja pojma ekofeminizam, Françoise d'Éaubonne se uvijek poziva na svoj rad iz 1978. "Ecologie-Féminisme: Revolution our Mutation?" (Paris, Editions ATP, 1978) kao onaj kojim je izraz ekofeminizam utemeljen.

vodnje na ekologiju, a uključuje primjere destrukcije okoliša zbog vojne proizvodnje, globalnog zatopljenja radi industrijske emisije karbon dioksida, stanjenja ozona radi uporabe ugljičnog klorofluorida itd. Druga kontradikcija nastaje zbog napada proizvodnje na biološku i socijalnu reprodukciju, pri čemu je reprodukcija društva kao cjeline ugrožena politikom koja podržava kontinuirano industrijsko zagađivanje i ispražnjenje resursa. Takva se destrukcija zbiva u ime »razvoja« čiji koncept prijeti samom opstanku i reprezentira napredak svojstven dominirajućem razvojnom modelu koji maksimum brige za okoliš izražava pokušajima mudrijeg korištenja resursa od krajnjeg korisnika – čovjeka razvijenih industrijskih zemalja. Spoj ekologije i feminizma u novu socijalnu teoriju i politički pokret upravo je izazov socijalnim institucijama, ekonomskim sustavima i znanosti koja tzv. **plitkim ili reformatorskim environmentalizmom** želi dati privid ekološke osviještenosti i akcije. Svjestan činjenice da se unutar zadane patrijarhalne paradigme situacija ne može bitno promijeniti, ekofeminizam, uz dubinsku ekologiju i socijalnu ekologiju Murraya Bookchina, kao najznačajnijih pravaca **radikalne ekologije**, zahtijeva korjenite promjene modernističkog instrumentalnog pogleda na prirodu i čovjeka kao njezinog sastavnog dijela. Reformisti tretiraju simptome, dok radikalni ekolozi žele otkriti i ukloniti uzroke. Prvi su mišljenja da se sadašnji problemi okoliša mogu riješiti unutar postojećeg političkog i ekonomskog sustava, dok drugi realizaciju održivog razvoja vide tek postizanjem fundamentalnih promjena tih sustava. Socijalni okvir radikalne ekologije u smislu prepoznavanja zahtijeva za temeljtom transformacijom odnosa čovjek–priroda neki autori, poput Michaela Zimmermana, pronalaze u **kontrakulturi** 60–ih, *New Age* pokretu 70–ih i *New Paradigm* pokretu 80–ih. Bez obzira na različitost interesa, sva tri pokreta povezuje zajednički nazivnik formuliran kroz težnju za kreiranjem novih socijalno–političkih odnosa promjenom dualističke, mehanicističke, materijalističke, patrijarhalne i militarističke paradigme moderniteta. Zimmerman razmatra određeni pristup unutar ekofeminizma koji naziva kulturalnim ekofeminizmom, a koji, kao ekofeministički pravac, dijeli mnogo s postmodernističkom kritikom modernističke dominacije nad prirodom, dualizma, patrijarhalnih stavova, ali unatoč tomu odbija pesimizam postmoderne, indiferentnost i dekonstrukciju kategorije i čak i tijela »žene«. Upravo su, smatra Zimmerman, duboko uvriježeni kulturalni obrasci – filozofski, religijski i psihološki – oblikovali rod na način koji je omogućio nastanak i opstanak patrijarhalnih, militarističkih, hijerarhijskih sustava te je upravo transformacija rodnih odnosa preduvjet opće ljudske emancipacije.

Rosemary Radford Ruether, autorica prve ekofeminističke knjige *New Woman / New Earth: Sexist Ideologist and Human Liberation* (1975), ekofeminizam definira kao ujedinjenje radikalnog ekološkog pokreta, odnosno dubinske ekologije i feminizma. Ruether analizira kompleksnost i višeslojnost feminizma, od pokreta unutar liberalnih demokratskih društava sa svrhom potpunog uključivanja žena u politička pitanja i ekonomsku dostupnost zapošljavanju, preko nešto radikalnije varijante kao transformaciju patrijarhalnog socioekonomskog sustava i ukidanja muške dominacije nad ženom kao osnove svih socioekonomskih hijerarhija, do treće razine koja se usko povezuje s dubinskom ekologijom. Ta razina proučava feminizam u pojmovima kulture i svijesti, ispitujući simboličke, psihološke i etičke veze dominacije nad ženom i muškog monopola resursa i kontrole moći. »Žene moraju uvidjeti da za njih nema oslobođenja i da nema rješenja ekološke krize unutar društva čiji je fundamentalan model zasnovan na dominaciji. One moraju ujediniti zahtjeve ženskog pokreta sa

zahtjevima ekološkog pokreta kako bi mogle predvidjeti radikalno preoblikovanje osnovnih ekonomskih odnosa i temeljne vrijednosti ovog (modernog industrijskog) društva« (Ruether, 1975:204). Na obzoru industrijske i znanstvene revolucije Zapada zasnovane na eksploataciji zemlje i rada mnogih u korist nekolicine, kaže Ruether, pojavljuju se četiri jahača nove globalne Apokalipse: populacijska eksplozija, iscrpljivanje prirodnih resursa, zagađivanje i državno nasilje. Ruether, u sklopu ekofeminističke etike i kulture, poziva na prepoznavanje naše ovisnosti o velikoj životno–proizvodnoj matrici planete kako bi znali uklopiti naš ljudski sustav proizvodnje i potrošnje u ekološke obrasce po kojima priroda održava život.

Kao što ne postoji jedan feminizam tako ne postoji niti samo jedan ekofeminizam. Ekološki feminizam ime je dano različitim pozicijama koje imaju korijen u različitim feminističkim praksama i filozofijama. Te raznovrsne perspektive nisu samo odraz različitih feminističkih orijentacija (liberalne, radikalne, marksističke, socijalističke, Trećeg svijeta itd.), već su i odraz različitih poimanja i razumijevanja prirode i rješavanja gorućih problema okoliša (Karen J. Warren, 1987). Charlene Spretnak drži da ekofeminizam adresira ključna pitanja našeg vremena, od reproduktivne tehnologije do razvoja Trećeg svijeta, od toksičnog zagađenja do vizije nove politike i ekonomije – i mnogo više (Spretnak, 1988). Ynestra King u ekofeminizmu vidi potencijalni »globalni pokret utemeljen na zajedničkim interesima koji k tome još i veliča raznovrsnost, te se suprotstavlja svim oblicima dominacije i nasilja« (King, 1989:20).

U svakom slučaju ekofeministička teorija uključuje sustavne analize dominacije koje napose obuhvaćaju represiju nad ženama i eksploataciju prirode te zagovara sintezu ekoloških i feminističkih načela kao smjernica političkog organiziranja i kreiranja ekološki i društveno prihvatljivog životnog stila.²

Ekološku krizu objašnjava kao rezultat patrijarhata i njegove logike dominacije koja muškost, racionalnost, duh i kulturu smatra superiornima, a žensko, emociju, tijelo i prirodu inferiornima. Jedino će razlaganje patrijarhata osloboditi ljudske odnose i prirodu od tamnih konzekvenci te iste logike (Zimmerman, 1994).³ Polagano, ali neizbježno razlaganje i propadanje patrijarhata i Fritjof Capra uzima kao prvi i možda najtemeljitiji korak sadašnje civilizacijske tranzicije, nužnost još jedne povijesne kulturne mijene. Izvjesno je da su tijekom posljednjih tri tisuće godina zapadna civilizacija i njezine preteče, kao i druge kulture, bili zasnovani na filozofskim, socijalnim i političkim sustavima u kojima je muškarac – silom, direktnim pritiskom ili kroz ritual, tradiciju, zakon i jezik, običaje, obrazovanje te podjelu rada – određivao koju

2 U ožujku 1980. godine održana je u Amhersu, SAD–u, prva ekofeministička konferencija pod nazivom »Žene i život na Zemlji: konferencija o ekofeminizmu osamdesetih«. Tom su prilikom istražene i preispitane veze između feminizma, ekologije i militarizacije. Iste je godine, u studenome, organizirana i najveća ekofeministička akcija, "Women's Pentagon Action", koja je ponovljena i godinu dana kasnije, a u kojoj su žene fizički okružile Pentagon, deklarirajući »Izjavu jedinstva« s pozivom na socijalna, ekonomska i reproduktivna prava, kao i na okončanje utrke u naoružanju te eksploatacije resursa, ljudi i okoliša.

Nakon osnutka Međunarodne ženske mreže otpora genetskom i reproduktivnom inženjeringu, 1984. godine, uslijedili su dalji kongresi: 1985. u Švedskoj i Bonu, 1988. u Bangladešu, 1991. u Brazilu.

3 Zimmermanov pojam radikalne ekologije obuhvaća dubinsku ekologiju, koja ekološku krizu objašnjava kao posljedicu antropocentričkog humanizma kao središnje točke vodećih ideologija moderne; socijalnu ekologiju koja glavni uzrok ekološke krize nalazi u autoritarnoj društvenoj strukturi kapitalizma i državnog socijalizma; te ekofeminizam koji ekološku krizu objašnjava kao posljedicu patrijarhata i njegove logike dominacije.

će ulogu imati žene, i u kojima je žensko bilo uvijek podređeno muškom. Snagu patrijarhata iznimno je teško razumjeti jer je sveprisutan. Patrijarhat kao sistem niti jednom u pisanoj povijesti nije bio otvoreno izazvan, a njegove su doktrine u tolikoj mjeri jedinstveno prihvaćene da se čini kao da su prirodni zakoni. Oni su zaista tako i predstavljeni. Danas kada se nazire dezintegracija patrijarhata, feministički je pokret jedna od najjaćih kulturnih struja s temeljitim utjecajem na našu dalju evoluciju (Capra, 1983).

U prepoznavanju ekofeminizma kao jednog od vodećih suvremenih teoretskih i aktivistićkih pravaca nezaobilazno je sveobuhvatno teoretsko razmatranje i aktivizam jedne od najutjecajnijih i najsnažnijih lićnosti svjetske ekološke i ekofeministićke scene – Vandane Shive, fizićarke i filozofinje znanosti, koja se u pitanja biološke/kulturne raznovrsnosti, bioetike, globalnog/lokalnog održivog razvoja i prava intelektualnog vlasništva (pojava biogusarstva) uključila još polovinom sedamdesetih kroz indijski Chipko pokret protiv komercijalne eksploatacije šuma u podnožju Himalaja.⁴ Ovaj *grassroot* pokret pojavio se 1972. godine kao reakcija na alarmantne signale rapidne ekološke destabilizacije planinskih šuma, a obgrljivanje stabala kao glavna, nenasilna, metoda sprećavanja njihova rušenja, postalo je njegov osnovni znak prepoznavanja.⁵

Kritika mehanicistićkog i redukcionistićkog modela mišljenja i djelovanja polazna je toćka Shivinog zahtjeva za radikalnom promjenom takve paradigme kao *condition sine qua non* pravednog održivog razvoja za sve stanovnike Zemlje. Europska znanstvena revolucija 16. i 17. stoljeća transformirala je prirodu od *terra mater* u stroj i izvor sirovog materijala; i time je otklonila sve etićke i kognitivne zapreke za njenu eksploataciju. Industrijska je revolucija, istodobno, preobratala ekonomiju od razboritog gospodarenja resursima za odrćzanje i zadovoljenje osnovnih potreba, u proces robne proizvodnje sa ciljem maksimizacije profita. Industrijalizacija je kreirala neogranićene apetite za eksploataciju resursa, a moderna je znanost osigurala etićke i kognitivne dozvole koje su takvu eksploataciju učinile mogućom, prihvatljivom i poželjnom. Moderna je znanost projicirana kao univerzalni, vrijednosno slobodni sustav znanja, koji je svojom univerzalnošću i neutralnošću, te logikom svoje spoznajne metode, izuzeo sve druge sustave vjerovanja i znanja (Shiva, 1988). No, tijekom posljednjih nekoliko godina feministićka je struja poćela prepoznavati činjenicu da se dominantni redukcionistićki znanstveni sustav pojavio kao osloboditeljska sila ne za ćovjećanstvo u cjelini (premda se legitimira u pojmovima univerzalnog poboljšanja), već kao maskulini i patrijarhalni projekt koji nužno sadrži i potćinjavanje žena i potćinjavanje prirode. Dok je s jedne strane ideologija znanosti sankcionirala ogoljenje prirode, na drugoj je strani legitimirala ovisnost žena i autoritet muškaraca. Epistemološke pretpostavke redukcionizma povezane su s njegovim ontološkim pretpostavkama: uniformnost dopušta da se znanje o dijelovima sustava smatra i tretira kao znanje o cjelini.

4 Vandana Shiva direktorica je "Research Foundation for Science, Technology and Natural Research Policy" u DehraDunu, Indija te podpredsjednica "Third World Network-a". Godine 1983. dodijeljena joj je alternativna Nobelova nagrada.

5 Chipko se, kao ekološki i feministićki pokret, u potpunosti isprofilirao 1977. Nakon izborne pobjede 1980. godine, Indira Gandhi je pozvala vođe Chipka na razgovor sa znanstvenicima i vladinim predstavnicima, sa ciljem rješavanja problema Himalaja. Ishod razgovora bila je zabrana komercijalnog iskorištavanja šuma Himalaja iznad 1000 metara nadmorske visine. Chipko je aktivan i danas, a bavi se aktivnom reforestacijom.

Redukcionizam, daleko od toga da bude epistemloški slučaj, odgovor je na potrebe određenog oblika ekonomske i političke organizacije. U obzir se uzimaju samo ona obilježja resursa koja generiraju profit kroz eksploataciju; obilježja koja stabiliziraju ekološke procese, ali su komercijalno neiskoristiva, zanemaruju se i konačno uništavaju. Uniformnost proizvodnje te jednodimenzionalna uporaba prirodnih resursa primarni su zahtjevi kapitalizma zasnovanog na robnoj proizvodnji. Redukcionizam, stoga, reducira kompleksni ekosustav na jednu komponentu, a jednu komponentu na jednu funkciju te dopušta manipulaciju ekosustavom na način povećanja te jedne funkcije. U takvoj je paradigmi šuma, na primjer, svedena na komercijalno drvo, a drvo na celulozu za industriju papira (Shiva, 1988). Povezivanje prirode s ekonomskim aktivnostima u kojima je novac jedino mjerilo vrijednosti i bogatstva ostvarenje je konačnog redukcionizma, drži Shiva.

Stoga je upravo destrukcija ekoloških sustava i sustava znanja ono što Shiva označava kao nasilje redukcionizma koje rezultira u: nasilju nad ženama, nasilju nad prirodom, nasilju nad korisnicima znanja, nasilju nad znanjem samim. Izuzimanje drugih tradicija znanja poprima trojako konotativno značenje: (i) ontološko, na način da se druga svojstva ne uzimaju u obzir; (ii) epistemološko, na način da drugi putevi zahvaćanja znanja nisu priznati; (iii) sociološko, na način da su tzv. nestručnjaci obespravljani u pravu na pristup znanju (Shiva, 1988).

U vrijeme kada četvrtini svjetske populacije prijeti glad zbog erozije tla, vode i gneteke raznovrsnosti resursa, težnja za beskrajnim rastom širenja destruktivnih tehnologija za eksploataciju resursa, postaje glavni izvor genocida. Ubijanje ljudi ubijanjem prirode nevidljivi je oblik nasilja koji je danas najveća prijetnja pravdi i miru (Mies, Shiva, 1993). »Redukcionistički pogled na svijet, industrijska revolucija i kapitalistička ekonomija filozofska su, tehnološka i ekonomska komponenta istog procesa« (Mies, Shiva, 1993:24). Stoga ekološke pokrete Shiva, među ostalim, definira i kao političke pokrete za nenasilni svijet u kojem je priroda očuvana radi očuvanja same opcije opstanka. Ti su pokreti mali, ali rastu. Lokalni su, ali njihov uspjeh jest u njihovom nad-lokalnom značaju i utjecaju. Njihov je jedini zahtjev pravo na opstanak premda je s tim zahtjevom usko povezano pravo na život u miru.

U svojem, danas već antologijskom radu, *Staying Alive* (Shiva, 1988) Vandana Shiva preispituje odnose napetka i ekologije s jedne strane te ulogu žene u očuvanju prirode i održivog razvoja s druge strane. Od doba znanstvene i industrijske revolucije tehnologija i ekonomija zajednički su jačale pretpostavku da ograničenja prirode trebaju biti prevladana u svrhu kreiranja obilja i slobode. Poljoprivreda i proizvodnja hrane ilustriraju kako je prevladavanje tih granica dovelo do sloma ekoloških i socijalnih sustava. Stoljećima su poljoprivredna društva radila u skladu s prirodom i njezinim ograničenjima kako bi osigurali obnavljanje biljnog života i plodnost zemlje. Ali, ti prirodni procesi obnavljanja počeli su se sagledavati kao prepreka koju treba savladati. Industrijski proizvedeno sjeme i gnojiva smatrala su se superiornim nadomjestkom prirodnog sjemenja i gnojiva, no ubrzo su ti nadomjestci transformirali plodnost zemlje i biljnog života u neobnovljiv resurs. Prirodni putevi obnavljanja napušteni su kao prespori i primitivni. Prirodna ograničenja na reprodukciju života – »ograničenja vrsta« – trebaju se, pomoću transgenetskog inženjeringa životnih oblika, prevladati. Ovaj zaokret od ekoloških procesa reprodukcije ka tehnološkim procesima proizvodnje podvlači dva ključna problema. Kao prvo, obezvrijeđivanje znanja i posjedovanja autohtonih vrsta (npr. sjemenja) od seljaka, dok istodobno multinacio-

nalne tvrtke modificirano sjemenje uzimaju kao osnovu kreiranja svojeg bogatstva. Drugo, proizvođenje genetske erozije budući da su autohtone vrste razvijene kroz prirodnu ili ljudsku selekciju i korištene od seljaka Trećeg svijeta – nazivaju »primitivnima«, dok se one vrste stvorene u međunarodnim istraživačkim središtima smatraju »naprednima« ili »elitnima« (Shiva, 1993).

U načelu, sve se razvojne strategije, kaže Shiva, zasnivaju na eksplicitnim ili implicitnim pretpostavkama da je model »dobrog života« onaj koji prevladava u bogatim društvima Sjevera: SAD, Europa i Japan. Ove bogate zemlje i klase, dominirajući spol – muškarci, dominirajuća urbana središta i životni stilovi shvaćeni su kao realizacija utopije liberalizma, utopije koju tek trebaju postići oni koji, navodno, još zaostaju. Nesumnjivo, bogatstvo industrijaliziranih zemalja izvor je velike fascinacije za sve koji nisu u mogućnosti to bogatstvo dijeliti. U tom kontekstu se pojavljuje, kao eksplicitni cilj takozvanih socijalističkih ili tranzicijskih zemalja, »dostizanje« razvoja, te u konačnici, preuzimanje toliko željenog kapitalističkog modela. No, Shiva obrazlaže da nas čak i površno sagledavanje povijesti nerazvijenih zemalja i regija Juga, ali i današnje istočne Europe, te bivše Istočne Njemačke uči da je ta staza dostizanja razvoja mit: nigdje nije dovela do željenog cilja. Taj je mit zasnovan na evolucijskom, linearnom razumijevanju povijesti po kojem su neki, naime muškarci, a napose muškarci bijelci, te industrijske zemlje i urbane cjeline, već dostigli evolucijski vrhunac. Koliko je nerealna i neizvodiva politika »dostizanja« razvoja govore i sljedeći podaci. SAD, Europa i Japan troše tri četvrtine svjetske energetke proizvodnje. Ako bi se željelo sadašnju proizvodnju energije jednako podijeliti, Amerikanci bi se trebali snaći sa svega jednom petinom *per capita* količine koju danas troše. Ili, rečeno na drugi način, može se procijeniti da će oko 2050. godine svjetska populacija iznositi oko jedanaest milijardi ljudi. Ukoliko bi potrošnja energije tog broja ljudi *per capita* bila jednaka onoj američkoj 70-ih, konvencionalni izvori nafte iscrpili bi se za 34 do 74 godine (Shiva, 1993). Ali, čak i da je svjetska resursna osnova neograničena, procjene govore da bi trebalo otprilike 500 godina da siromašne zemlje dostignu životni standard koji prevladava u industrijaliziranom Sjeveru, a i to jedino ako te zemlje napuste model permanentnog ekonomskog rasta koji čini jezgru njihove ekonomske filozofije.

Na sličan je način, od početka ženskog pokreta do danas, veliki dio žena prihvatio strategiju »dostizanja« muškaraca, kao glavni put emancipacije. No, čak i u bogatim društvima ovakav put je i ostatak iluzija. Obećanja o slobodi, jednakosti, samoodređenju pojedinca, a u koja su uključene i žene, limitirana su i ovisne o posjedovanju vlasništva i novca. Sloboda je sloboda onih koji posjeduju novac. Jednakost je jednakost novca. Samo–određenje je sloboda izbora u supermarketu.

Svoju najnoviju knjigu *Biopiracy* Vandana Shiva upravo započinje prikazom razvoja i širenja europocentričnog stava kao 500–godišnje nametnute monokulture uma, modusa kreiranja kolonijalizma i produblivanja ekonomske nejednakosti između bogatih industrijaliziranih zemalja i siromašnih zemalja Trećeg svijeta kao uvodom u suvremenu problematiku eksploatacije, patenata i globalizacije:

»Dana 17. travnja 1492. kraljica Izabela i kralj Ferdinand dodijelili su Kristoforu Kolumbu privilegije »otkrića i osvajanja«. Godinu dana kasnije, 4. svibnja 1493., papa Aleksandar VI svojom je »Bulom o donaciji« dodijelio sve otoke i kopno »koje je otkriveno i koje će bit otkriveno stotinu morskih milja zapadno i južno od Azora, prema Indiji«, a koje još nije zaposjednuto ili okupirano od nijednog kršćanskog kralja

ili princa do Božića 1492., katoličkim monarsima, Izabeli od Kastilje i Ferdinandu od Aragona.

Tako je gusarski čin, poveljama i patentima, transformiran u božansku volju. Ljudi i nacije koje su kolonizirane nisu pripadali papi koji ih je, međutim, donirao europskim monarsima. Papinska bula i Kolumbova povelja i slične povelje–patenti koje su dijelili europski monarsi postavili su pravne i moralne temelje kolonizacije i istrebljenja ne–europskih naroda. Populacija starosjedilaca Amerike opala je, tijekom svega nekoliko stoljeća, sa 72 milijuna 1492. godine na svega četiri milijuna. Načelo djelotvorne okupacije kršćanskih prinčeva, navodna »praznina« ciljanih zemalja, »dužnost« da se divljake inkorporira u civilizaciju, bile su komponente povelja–patenata. Gdje god ih se može naći, koje god znanje mogu prisvojiti, patent i prava intelektualnog vlasništva danas se ne razlikuju od »patenata« i »povelja« što su ih europski monarsi izdali trgovcima svojega vremena.

Pet stotina godina nakon Kolumba nastavlja se sekularnija verzija istog projekta kolonizacije kroz patente. Papinska bula zamijenjena je poveljom GATT–a. Načelo efektivne okupacije kršćanskih prinčeva zamijenjeno je »djelotvornom okupacijom« suvremenih vladara, tj. transnacionalnih korporacija. Praznina ciljanih zemalja zamijenjena je prazninom ciljanih životnih oblika i vrsta manipuliranih novim biotehnologijama. Dužnost uključivanja »divljaka« u kršćanstvo zamijenjena je dužnošću inkorporiranja lokalnih i nacionalnih ekonomija u globalno tržište te inkorporiranjem ne–zapadnih sustava znanja u redukcionizam komercijalizirane zapadne znanosti i tehnologije.

Kreiranje vlasništva kroz gusarstvo bogatstva drugih ostalo je isto kao i prije 500 godina. Sloboda koju transnacionalne korporacije proklamiraju kroz zaštitu prava intelektualnog vlasništva u sporazumu GATT–a o Pravima intelektualnog vlasništva povezanog s trgovinom (TRIP) sloboda je koju europski kolonizatori proklamiraju od 1492. kada je Kolumbo postavio primjer tretiranja dozvole za osvajanje ne–europskih naroda kao prirodno pravo europskog čovjeka. Naslovi koje je papa izdao preko europskih kraljeva bili su prvi patent... Ove eurocentričke predodžbe o vlasništvu i gusarstvu osnova su na kojoj se uokviruju zakoni prava o intelektualnom vlasništvu i danas (GATT/WTO). Kada su Europljani prvi put kolonizirali ne–europski svijet, smatrali su »otkrivanje i osvajanje« svojom dužnošću. Kolonije su danas proširene i na unutrašnje prostore, »genetske kodove« životnih oblika od mikroba i biljaka do životinja, uključujući i čovjeka. Tako je, na primjer, tvrtka Myriad Pharmaceuticals patentirala gen raka kod žena u svrhu dobivanja monopola na dijagnostiku i testiranje.

Konflikti oslobođeni poveljom GATT–a, patentima na oblike života, patentiranjem urođeničkog znanja i genetskim inženjeringom utemeljeni su na procesima koji se mogu rezimirati kao drugi dolazak Kolumba.

Biološko gusarstvo Kolumbovo je »otkriće« 500 godina nakon Kolumba – patent i još sredstvo zaštite takvog gusarstva i njegovog »prava« na bogatstvo ne–zapadnih ljudi kao pravo zapadnih sila.

Kroz patente i genetski inženjering stvaraju se nove kolonije. Sve je kolonizirano, erodirano i zagađeno, šume, rijeke, oceani, atmosfera. Kapital sada treba potražiti nove kolonije eksploatacije za svoju daljnju akumulaciju. Te nove kolonije, po mojem su viđenju, interni prostori ženskih tijela, biljaka i životinja. Otpor biološkom gusarstvu otpor je ovom konačnom kolonijalizmu života samog. To je borba za zaštitu slobode

raznovrsnih vrsta i njihove evolucije; to je borba za zaštitu slobode raznovrsnih kultura i njihove evolucije; to je borba za očuvanje i kulturne i biološke raznovrsnosti. To je borba protiv novih i starih oblika kolonizacije« (Shiva, 1998,7–11).

Eksternalizacija troškova onih koji profitiraju ovakvim podjelama ekonomski je razlog ovakovih kolonijalnih struktura. Ekonomski, socijalni i ekološki troškovi konstantnog rasta industrijaliziranih zemalja preusmjereni su ka bivšim kolonijama Juga, ka okolišu i ljudima tih zemalja. Razvoj je trebao biti postkolonijalni projekt prihvaćanja modela napretka primjenjiv svuda i za sve. Kao dokazano blagostanje za sve, izjednačavan je sa zapadnjačkim ekonomskim kategorijama – potrebe, proizvodnja, rast. Koncept i kategorija ekonomskog razvoja i korištenja prirodnih resursa koji se isprva pojavio unutar specifičnog konteksta industrijalizacije i kapitalističkog rasta u središtima kolonijalne moći, izdignut je na razinu univerzalne pretpostavke i primjenjivosti u jednom posve drugačijem kontekstu zadovoljavanja osnovnih potreba ljudi zemalja Trećeg svijeta.

Unutar dominantne paradigme tehnologija se postavlja iznad društva i u pogledu društvene strukture i u pogledu evolucije. Tehnologiju se uzima kao univerzalno rješenje svih problema, a gotovo nikad kao izvor novih. Kao da razvoj tehnologije određuje sam sebe. U razdobljima brzog tehnološkog rasta smatra se da se ljudi i društvo trebaju prilagoditi promjeni, umjesto da se tehnološka mijena prilagodi socijalnim vrijednostima jednakopravnosti, održivosti i participacije. Osim toga, tehnološka je mijena ugođena i služi prioritetima onih koji je kontroliraju. Na taj način, tehnološki odabir ima vrlo malu društvenu osnovu, isključuje se čak i participacija javnosti. Interesi ove društvene osnove zaštićeni su u ime napretka i socijalno neutralne tehnologije. Razvoj se javlja kao sinonim uvođenja zapadne znanosti i tehnologije u nezapadni kontekst. Magična jednadžba izdignuta na mitsku razinu glasi: razvoj = modernizacija = ozapadnjivanje (Moser, Shiva, 1995).

Za žene u industrijaliziranim zemljama »dostizanje« razvoja značilo je nadu da će se patrijarhalni muško–ženski odnos izmijeniti politikom jednakih prava za žene. Provedba takve politike nastavlja se zahtjevima za pozitivnom diskriminacijom žena, za posebnim kvotama ili mjestima za žene u političkim tijelima i na tržištu rada. Vidimo, međutim, samo ponavljanje istog obrasca, po kojem ovakva strategija »dostizanja« muškaraca podrazumijeva da se muškarci općenito, a posebno bijelci na utjecajnim pozicijama, uzimaju kao univerzalni model kojem žene trebaju težiti. Taj je model općenito prihvaćen kao glavni put emancipacije kojeg, međutim, Shiva proglašava iluzijom i takav stav argumentira sljedećim razlozima:

1. Obećanja o slobodi, jednakosti, samo–određenju pojedinca, čime su uključene i žene, gube svu relevantnost jer se svode i ovise jedino o posjedovanju vlasništva i novcu. Sloboda je sloboda onih koji posjeduju i kontroliraju novac.

2. Tu i takvu slobodu, jednakost i samo–određenje, koji ovise o posjedovanju novca i kupovanju moći, nemoguće je univerzalno primijeniti na sve žene svijeta. Sve dok se žene Azije, Afrike i Južne Amerike može prisiliti na rad za mnogo manje nadnice od onih u bogatim društvima – a to je moguće kroz zamku dugova – moguće je akumulirati dovoljno kapitala u tim istim bogatim zemljama tako da se čak i nezaposlenim ženama može jamčiti minimalni prihod i time socijalna sigurnost. No, sve nezaposlene žene u svijetu ne mogu očekivati isto. U svjetskom sustavu zasnovanom na eksploataciji »neki su jednakiji od drugih«.

3. To, međutim, također označava nepostojanje osnove za međunarodnu žensku solidarnost. Budući da je jezgra individualne slobode povezana s novcem i vlasništvom, ona je individualni interes pojedinca, a ne pitanje altruizma ili solidarnosti. Unutar takve eksploatorske strukture interesi će nužno biti antagonistični.

4. Aplikacija načela vlastitog interesa na ekološke probleme vodi ka intenziviranju ekološke degradacije i destrukcije u drugim dijelovima svijeta.

To sve vodi ka novim verzijama eko-kolonijalizma.

Svakako treba istaknuti da konvencionalna paradigma razvoja uočava siromaštvo jedino u njoj prihvatljivim kategorijama kao što je odsutnost potrošačkih obrazaca Zapada ili pojam novčanih prihoda te stoga nije u mogućnosti spoznati i prepoznati samodostatne (samo-održive) ekonomije. Dajući kritiku potrošačkog društva i njegove iracionalne kategorije potrošnje radi nje same, Shiva ističe potrebu razlikovanja siromaštva kao održivosti, te siromaštva kao oskudice, odnosno razdvajanja kulturoloških koncepata održivog življenja kao siromaštva od iracionalnog potrošačkog iskustva te siromaštva koje je rezultat neimaštine. Siromaštvo međutim ne postoji jedino u tzv. siromašnim zemljama već egzistira i u najbogatijim svjetskim društvima. Veliki broj siromašnih u SAD-u čine upravo žene i djeca. Prema podacima Središnjeg biroa, godine 1984. 14.4% (tj. 33.7 milijuna) svih Amerikanaca živjelo je ispod crte siromaštva. Te iste godine kućanstva u kojima je žena nositelj obitelji (samohrane majke) imala su udjel od 34.5% siromašnih – pet puta veći od bračnih zajednica. Udio siromašnih bjelačkih kućanstava u kojima je žena nositelj obitelji bio je 27.1%, crnačkih 51.7%, a hispanoameričkih 53.4%.

Devaluacija i neprepoznavanje rada prirode i njezine proizvodnosti dovelo je do ekološke krize; devaluacija i neprepoznavanje ženskog rada stvorilo je seksizam i nejednakost između muškaraca i žena. Devaluacija sredstava za život ili radije održivih ekonomija, zasnovanih na harmoniji između rada prirode, rada žena i rada muškaraca kreirala je različite oblike etničkih i kulturoloških kriza koje su danas preplavile naš svijet.

Razvoj je trebao biti postkolonijalni projekt prihvaćanja modela napretka primjenjiv svuda i za sve. Kao dokazano blagostanje za sve, izjednačavan je sa zapadnjačkim ekonomskim kategorijama – potrebe, proizvodnja, rast. Koncept i kategorije ekonomskog razvoja i korištenja resursa koji se isprva pojavio unutar specifičnog konteksta industrijalizacije i kapitalističkog rasta u središtima kolonijalne moći, izdignut je na razinu univerzalne pretpostavke i primjenjivosti u jednom posve drugačijem kontekstu zadovoljavanja osnovnih potreba ljudi novih neovisnih zemalja Treće svijeta. No, pojam razvoja, reduciran na nastavak procesa kolonizacije, postao je proširenje projekta kreiranja bogatstva suvremenih zapadnih ekonomskih vizija, zasnovan na eksploataciji ili izuzeću žena (i na Zapadu i na ne-Zapadu), eksploataciji i degradiranju prirode te na eksploataciji i eroziji drugih kultura. Ženska proizvodnost se uništavala ne samo onemogućavanjem pristupa zemlji, vodi i šumama te njihovoj kontroli, već i kroz ekološku destrukciju tla, voda i vegetacijskog sustava čime se, istodobno, smanjivala i omalovažavala proizvodnost prirode same kao i njezina regenerativna sposobnost. Patrijarhalne kategorije koje destrukciju tumače kao proizvodnju, a regeneraciju života kao pasivnost, proizvele su krizu opstanka. Ono što patrijarhat vidi kao proizvodni rad, u ekološkoj je terminologiji visokoko destrukтивna proizvodnja.

Stoga su, drži Shiva, ženski i ekološki pokreti jedno i prvenstveno protu–trendovi patrijarhalnom tzv. krivo usmjerenom razvoju (*maldevelopment*). To je »razvoj« koji ugrožava environmentalna prava i ljudska prava. Zbog nedostupnosti za sve svojstvena mu je nejednakost, a uslijed prekomjernog iskorištavanja resursa i odlaganja količine otpada koja uvelike nadilazi kapacitete ekosustava, svojstvena mu je i neodrživost.

Stoga vraćanje ženskog načela predstavlja intelektualni i politički izazov takvom »pogrešnom« razvoju kao patrijarhalnom projektu dominacije i destrukcije, nasilja i potčinjavanja, nevažnosti i žena i prirode. »Pogrešni« je razvoj intelektualno zasnovan na i opravdan kroz redukcionističke kategorije znanstvene misli i akcije. Politički i ekonomski svaki projekt koji je fragmentirao prirodu i izmjestio žene iz proizvodnog rada dobio je legitimitet znanstvenog kroz operacionalizirajući redukcionistički koncept realiziranja uniformnosti, centralizacije i kontrole. Razvoj je, stoga, uvođenje »znanstvene poljoprivrede«, »znanstvenog stočarstva«, »znanstvenog gospodarenja vodom« itd. Žensko načelo ostaje opozicijska kategorija nenasilnog načina shvaćanja svijeta i djelovanja u njemu na održanju svekolikog života održavajući međupovezanost i prirodnu raznovrsnost. On dopušta ekološki prijelaz od nasilja ka nenasilju, od destrukcije ka kreativnosti, od anti–životnog ka životnim procesima, od uniformnosti ka raznolikosti te od fragmentarnosti i redukcionizma ka holizmu i kompleksnosti.

Takav tržišno orijentiran razvoj proizvodi globalni apartheid između Sjevera i Juga. Pet godina nakon Ria nedovršena Agenda Summita o Zemlji uništena je politikom liberalizacije trgovine i završetkom Urugvajskog kruga GATT–a koji je rezultirao osnivanjem Svjetske trgovačke organizacije (WTO) 1995. godine.

Liberalizacija trgovine, drži Shiva, potkopava pravo na razvoj kao pravo na život i pravo na zadovoljenje osnovnih potreba. Ona, također, ubrzava destrukciju okoliša. Čak i kada ekonomija postaje globalna stvar, gospodarski jaz između Sjevera i Juga, te bogatih i siromašnih, raste. U vremenu nakon Ria zemlje sudionice više su bile zaokupljene provedbom Agende liberalizacije trgovine proizašle iz Strukturalnih programa Svjetske banke i Urugvajskog kruga GATT–a, nego provedbom Agende 21 i Konvencije o promjeni klime biološke raznovrsnosti. Možemo, kaže Shiva, najaviti rođenje Novog institucionalnog Trojstva koje će, kao svoj *specificum*, imati kontrolu i dominaciju nad ekonomskim odnosima svijeta u razvoju. Čine ga Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond i Svjetska trgovačka organizacija kojima dominiraju zemlje OECD–a, a posebno skupina G–7 čija je politika pod utjecajem korporacijskih i poslovnih interesa. Liberalizacija trgovine i slobodno tržište u stvarnosti znače široko rasprostranjenu slobodu i moć transnacionalnih korporacija da trguju i investiraju u većini zemalja svijeta, dok se nacionalnim vladama značajno reducira i moć i djelovanje. Multinacionalne korporacije dobile su nova prava i istodobno se oslobodile starih obveza zaštite prava radnika i prava okoliša. Gubitnici su i Sjever i Jug. Na Jugu se uništavaju resursni izvori i lokalne ekonomije o kojima ovisi život lokalnog stanovništva. Sjever ostaje bez socijalne politike koja je težila zadovoljenju osnovnih potreba ljudi.

Dok je posljednjih pet desetljeća bilo obilježeno globalizacijom tzv. krivo usmjerenog razvoja i širenjem neodržive zapadne industrijske paradigme u ime razvoja, novi trendovi vode ka environmentalnom apartheidu. Njegovo je osnovno obilježje da kroz globalnu politiku formuliranu od novog »trojstva« (MMF, World Bank, WTO), zapadne transnacionalne korporacije podržavane vladama ekonomski moćnih zemal-

ja nastoje održati ekonomsku snagu i potrošački način života bogatog Sjevera izvozeći environmentalne troškove u zemlje Trećeg svijeta te relocirajući industrijske zagađivače na Jug kroz ekonomiju slobodne trgovine. Konačno, budući da su siromašni siromašni, ne mogu brinuti o problemima okoliša.

Razvoj kao ideologija dopušta indirektan ulaz globalne tržišne dominacije. Stvara potrebu za međunarodnom pomoći i stranim ulaganjima koja osiguravaju kapital za takve razvojne projekte koji komercijaliziraju ili privatiziraju resurse. Stoga lokalni resursi sve više izmiču kontroli lokalne zajednice pa čak i nacionalne vlade, i prelaze u ruke međunarodnih financijskih institucija. Uvjeti dobivanja kredita određuju oblike korištenja prirodnih resursa. Tako su, navodi Shiva primjer, krediti Svjetske banke za projekte šumarstva vezani za uzgoj eukaliptusa koji proizvodi visoku financijsku dobit, premda je sama monokultura eukaliptusa od zanemarive vrijednosti lokalnom stanovništvu u smislu hrane za ljude i hrane za stoku. Totalna integracija s globalnom tržišnom ekonomijom stoga marginalizira brigu za prirodnu ekonomiju i ekonomiju opstanka.

U takvoj klimi prepoznavanje i priznavanje raznovrsnih stvaralačkih tradicija nužna je komponenta za očuvanje raznovrsnih sustava znanja. Prava intelektualnog vlasništva (*Intellectual Property Rights* – IPR) trebala bi osigurati prepoznatljivost i priznanje upravo za intelektualnu kreativnost, za proizvode uma koji reflektiraju raznovrstnost znanja i tradicija i koji vode ka začuđujućem bogatstvu permutacija i kombinacija. Međutim, u kontekstu prava intelektualnog vlasništva određenog GATT-om (*General Agreement on Trade and Tariffs*) tijekom Urugvajskog kruga 1991., definicija znanja i kreativnosti toliko je uska da je potpuno ignorirala kreativnost prirode i ne-zapadne sisteme spoznavanja. Drugim riječima, učinila je sve za promociju monokulture znanja. Konačna verzija povelje potpisana je u travnju 1994. u Marakešu, a na snagu je stupila 1. siječnja 1995., s ustanovljavanjem Svjetske trgovačke organizacije (WTO). Tijekom urugvajskog kruga prava intelektualnog vlasništva (IPRs) izuzeta su iz nadležnosti nacionalnih suverenih zakonodavstava i globalizirana dodavanjem prefiksa »vezana za trgovinu« (*trade-related*). Tako je nastao još jedan GATT-ov sporazum (TRIPs – *Trade-Related Intellectual Property Rights*), prešutno prihvaćena kao smjernica o moralnim i kulturnim vrijednostima različitih sustava znanja, ljudskih prava i okoliša. Smjernica u službi transnacionalnih korporacija. Na to upućuju, obrazlaže Shiva, i tri glavna ograničenja. Prvo, TRIPs ne prepoznaje niti jedno pravo intelektualnog vlasništva osim privatnog prava. On je mehanizam za de-intelektualizaciju civilnog društva na način da um postaje monopol korporacije. Drugo, TRIPs prepoznanje jedino ona prava intelektualnog vlasništva koja stvaraju profit. Inovacija mora biti sposobna za industrijsku aplikaciju, navodi članak 27.1. Profit se prepoznaje kao jedini cilj do kojeg kreativnost treba dovesti. I treće, negirajući kreativnost prirode i drugih kultura čak i kada se ta kreativnost eksploatira zbog komercijalne dobiti, prava intelektualnog vlasništva postaju drugo ime za intelektualno i biološko gusarstvo (Shiva, 1995).

Sloboda različitih vrsta i ekosustava na samo-organiziranje osnova je ekologije. Ekološka se stabilnost i stvara iz sposobnosti vrsta i ekosustava na prilagodbu i razvoj. S druge strane, ekološka ranjivost proizlazi iz činjenice da se vrstama i ekosustavima manipulira i da ih se kontrolira do te mjere da gube sposobnost prilagodbe i razvoja. Izvanjska kontrola reducira stupnjeve slobode sustava kao i njegov kapacitet samo-organiziranja i obnavljanja. Raznovrsnost i samo-organiziranje kao najviši izraz slo-

bode i demokracije, u prirodi i u kulturi, čine prostor slobode i mira. Pozivajući se na čileanske autore Maturanu i Varelu i njihovo razlikovanje autopoetičkih i alopoetičkih sustava, centralno pitanje Shivnih interesa danas je pitanje globalizacije koju vidi kao primjer transformacije iz autopoetičkog u alopoetički sustav.⁶ Globalizacija, kaže Shiva, nije međukulturna interakcija raznovrsnih društava. Ona je nametanje određenog obrasca kulture svim drugim kulturama. Globalizacija nije niti traganje za planetarnom ekološkom ravnotežom, već predstavlja osvajačke pretenzije jedne klase, rase i, često, jednog spola na sve ostale. U dominantnom diskursu »globalno« označava politički prostor u kojem dominantni »lokalci« traže globalnu kontrolu oslobađajući se lokalne, prirodne i globalne odgovornosti kao i ograničenja što proizlaze iz imperativa ekološke održivosti i socijalne pravde. Tako shvaćen pojam globalnog ne predstavlja univerzalni ljudski interes, već predstavlja partikularne lokalne interese i kulturu koja se svojim dosegom i kontrolom drugih globalizirala i nametnula kao univerzalni model.

Globalizacija je došla u tri vala. Prvi je bio val kolonizacije Amerike, Afrike, Azije i Australije od europskih sila od kraja 15. stoljeća. Drugi val predstavlja nametanje zapadne ideje »razvoja« u postkolonijalno doba, tijekom druge polovine 20. stoljeća. Treći val globalizacije otpočeo je prije otprilike desetak godina, početkom devedesetih, poznatiji pod nazivom »slobodna trgovina«, ili kako ga Shiva naziva, rekolonizacija. Prijelaz iz autopoetičkog u alopoetički sustav događa se upravo u procesu zamijene raznovrsnih samo–organizirajućih društvenih i prirodnih sustava izvana kontroliranim nestabilnim globalnim poretom koji se održava jedino prisilom i nasiljem.

S prvom europskom kolonizacijom različitih zemalja i kultura kolonizirana je i priroda. Preobrazba percepcije prirode tijekom industrijske i znanstvene revolucije ilustrira kako je »priroda« transformirana iz samo–organizirajućeg, živućeg sustava u puki sirovi materijal za ljudsku eksploataciju i kontrolu. Prirodni su resursi postali puki *inputi* u industrijsku proizvodnju i kolonijalnu trgovinu. Priroda, čija je osobina prokreacija, pretvorena je u mrtvu i manipulativnu materiju, njezina sposobnost obnavljanja i rasta je negirana. Kao što je Carolyn Merchant istaknula, ta preobrazba prirode od žive majke hraniteljice u inertnu, mrtvu i manipulativnu materiju izvrsno je odgovarala imperativu kolonijalizma i rastućeg kapitalizma za eksploatacijom (Merchant, 1980). No, nasilje nad prirodom bilo je povezano i s rastućom tendencijom nasilja u društvu. Sve ono čime Europljani nisu potpuno gospodarili, priroda, ne–zapadna društva, žene, viđeno je kao prijetnja. Sve što je bilo samo–organizirano bilo je divlje, izvan kontrole, necivilizirano. Raznovrsnost je postala prijetnja i trebalo ju je izbrisati iz konteksta u kojem je europski muškarac postao mjerilo ljudskog bića i ljudskih prava.

Rat protiv raznovrsnosti nije okončan s kolonijalizmom. Ideologija razvoja podrazumijeva globalizaciju prioriteta, obrazaca i predrasuda Zapada. Umjesto da bude

⁶ Humberto R. Maturana i Francisco J. Varela govore o dvije vrste sustava: autopoetičkom čija je primarna funkcija samo obnavljanje i budući da se, prvenstveno odnosi prema sebi, naziva se i samo–referentni; te kao njegova suprotnost alopoetički sustav koji se, poput stroja odnosi na funkciju dobivenu izvana, kao što je, na primjer, proizvodnja određenih proizvoda ili rezultata. Samo–organizirajući sustavi rastu iz sebe, oblikujući se na sebi svojstven način. Izvana organizirani mehanički sustavi ne rastu, oni su napravljeni. Samo–organizirajući sustavi su multi–dimenzionalni, strukturalno i funkcionalno raznovrsni, dok su mehanički sustavi uniformni i jednodimenzionalni. Prvi imaju sposobnost samo–oporavka i prilagodbe promijenjenim uvjetima okoliša. Mehanički sustavi ne zacjeljuju niti se prilagođavaju, oni se slamaaju.

samo–proizveden, razvoj se nameće. Umjesto da dolazi iznutra, vođen je izvana. Umjesto da pridonosi održanju raznovrsnosti, označava stvaranje homogenosti i uniformnosti. Zelena revolucija 70–ih jedan je od vodećih primjera paradigme razvoja. Globalizirala je kulturu i ekonomiju industrijske poljoprivrede. Uništila je raznovrsne poljoprivredne sustave prilagođene različitim ekosustavima planeta. Izbrisala je tisuće vrsta i nadomjestila ih monokulturama riže, pšenice i kukuruza diljem Trećeg svijeta. Dva desetljeća njezine provedbe, kroz centraliziranu kontrolu nad prirodom i nad ljudima, nisu ju uspostavila ni kao stabilizirajući politički faktor, niti kao faktor ekonomske stabilnosti. Učinci su bili upravo suprotni, Zelena revolucija bila je zasnovana na pretpostavci da je tehnologija superioran nadomjestak za prirodu te sredstvo proizvodnje rasta, neometanog ograničenjima prirode. Konceptualno i empirijski pretpostavka da je priroda izvor oskudice, a tehnologija izvor obilja, vodi ka kreiranju tehnologija koje stvaraju novu oskudicu u prirodi kroz ekološku destrukciju.

Danas globalizaciju i homogenizaciju ne provode države već globalne snage koje kontroliraju globalna tržišta. »Slobodna trgovina« vladajuća je metafora globalizacije našeg vremena. No, daleko od toga da štite slobodu građana i država, pregovori slobodne trgovine postali su primarni za korištenje pritiska i sile. Era hladnog rata je završila, a era trgovačkih ratova je počela (Shiva, 1995). Kao jedan od primjera nasilja u slobodnoj trgovini, Shiva navodi američki trgovački akt, posebno njegov član Super 301 koji dopušta SAD–u jednostrane akcije protiv svake zemlje koja svoja tržišta ne otvori američkim korporacijama. Super 301 se koristi za nametanje slobode ulaganja.

Slobodna trgovina počela je, u stvarnosti, označavati široko rasprostranjenu slobodu i moć transnacionalnih korporacija da trguju i investiraju u većini zemalja svijeta, dok istodobno, nacionalne vlade imaju znatno smanjenu moć ograničavanja njihovih operacija. Slobodna trgovina nije slobodna već označava protekcionizam ekonomskih interesa moćnih korporacija koje kontroliraju 70% svjetske trgovine. GATT je platforma na kojoj se kapitalistička patrijarhalna predodžba o slobodi kao neograničenom pravu muškarca i njegove ekonomske moći da posjeduje, kontrolira i uništava život, artikulira kao »slobodna trgovina«.

U kontekstu društvene misli na prijelazu stoljeća Vandana Shiva se pojavljuje kao jedna od figura koje, ne samo kompleksnom metodom svojeg pristupa nego i profetskom i kritičkom dimenzijom svojeg lika, stoje na razmeđu sociologije, ekologije i politike, dajući kritici razvoja novu dinamičku napetost. Ukazujući time ujedno na svu složenost problema današnjice i nemogućnost njihovog izoliranog sagledavanja, Shiva ukazuje i na širinu ekofeminizma kao socijalnog pokreta koji ne želi postojeće stanje poboljšati, nego ga smatra neodrživim i inzistira na njegovoj korjenitoj izmjeni. Ekofeminizam upozorava na tri nova oblika kolonizacije: na kolonizaciju prirode, kolonizaciju žena i kolonizaciju zemalja u razvoju i tranzicijskih zemalja, te na prevladavajuću ideologiju današnjice koju naziva **monokulturom uma**, a koja ima za cilj svekoliku kulturnu i biološku raznovrsnost svijeta oblikovati u skladu s preferiranim imidžem jedne klase, jedne rase i jednog roda jedne jedine vrste. Takva ideologija, u svrhu svojeg samo–očuvanja, podupire netoleranciju i oslobađa nasilje budući je represija jedini način nametanja homogene, centralizirane i autoritarne strukture svijetu kojeg karakteriziraju kulturna i biološka raznovrsnost. Svaka različitost od nametnutog i strogo kontroliranog obrasca tumači se *a priori* kao inferiornost i nejednakost. Polazna je pretpostavka da je više uvijek bolje nego manje, a napredak i rast postavljeni su kao ničim ograničene kategorije i ciljevi kojima treba težiti, te koji

pojmove dostatnosti i ravnoteže brišu iz sjećanja. Shiva inzistira upravo na suprotnom ističući da je očuvanje raznovrsnosti – biodemokracija – preduvjet skladnog i bogatog suživota svih živih bića i svih kultura, koje svojom raznolikošću obogaćuju i time otvaraju prostor alternativama s jedne te decentralizaciji i stvaranju harmoničnog društva s druge strane. Zahtijevajući prepoznavanje i priznavanje jednakih vrijednosti kako ženskog principa tako i vrijednosti znanja lokalnih zajednica, Shiva reafirmira kreativnost prirode nasuprot načelu nametnutih razvojnih modela. Kategorija života nesvodljivo se uzdiže iznad svih ostalih vrijednosti, a bogatstvo i poštivanje njegove biološke i kulturne raznovrsnosti za Vandanu Shivu je jedini prihvatljivi način njegova ostvarenja.

LITERATURA

- Capra, F. (1983). **The Turning Point**. London: Flamingo.
- King, Y. (1989). (1989). Healing the wounds: Feminism, ecology and nature/culture dualism. U: Jaggar, A., Bordo, S. (eds.) **Gender/body/knowledge: Feminist reconstructions of being and knowing**. New Brunswick and London: Rutgers University Press.
- Maturana, H. R., Varela, F. J. (1992). **The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding**. Boston: Shambala Publications.
- Merchant, C. (1980). **The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution**. New York: Harper & Row.
- Mies, M., Shiva, V. (1993). **Ecofeminism**. London: Zed Books Ltd.
- Moser, I., Shiva, V. (eds.) (1995). **Biopolitics**. London: Zed Books Ltd.
- Ruether, R. R. (1975). **New women/new earth: Sexist ideologies and human liberation**. New York: The Seabury Press.
- Shiva, V. (1988). **Staying Alive**. London: Zed Books Ltd.
- Shiva, V. (1991). **The Violence of the Green Revolution**. London: Zed Books Ltd.
- Shiva, V. (1993). **Monocultures of the Mind**. London: Zed Books Ltd.
- Shiva, V. (1995). **Captive Minds, Captive Lives**. Dehra Dun: Research Foundation for Science, Technology and Natural Resources.
- Shiva, V. (1998). **Biopiracy**. Dartington, Totnes: Green Books Ltd.
- Spretnak, C. (1988). Ecofeminism: our roots and flowering. **Women and Power**, br. 9.
- Zimmerman, M. E. (1994). **Contesting Earth's Future**. Berkley: University of California Press Berkley.
- Warren, J. K. (1996). **Ecological Feminist Philosophies**. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

ECOLOGICAL FEMINISM OF VANDANA SHIVA

Mirna Žuržulović

Daruvar

Summary

As opposed to the dominant reductionist paradigm and its reformist environmentalist – in which environmental problems are being solved by the externalization of their costs into the non-developed and developing countries presenting the Western model of development and knowledge as the only acceptable model for the whole mankind – ecofeminism points out at the negative aspects of its uniform activity and possible alternatives. Ecofeminism, being a part of radical ecology, deals with the possibilities of changing the dominant patriarchal paradigm in which nature and women are legitimated as inferior, passive and non-productive categories due to domination and exploitation.

Vandana Shiva, one of the most prominent representatives of ecofeminism, points out at ambiguous problems of such dominant reductionist world-view, which – in fear of its existence – offers no alternatives, but new mechanisms of centralization and global control imposing its development model as universal and the only acceptable cultural, economic and political pattern.

Key words: *ecofeminism, globalization, monoculture of reason, patriarchy, radical ecology, reductionism*

ÖKOFEMINISMUS VON VANDANA SHIVA

Mirna Žuržulović

Daruvar

Zusammenfassung

Im Gegensatz zu dem vorherrschenden reduktionistischen Paradigma und seinem reformatorischen Environmentalismus, der die Umweltprobleme durch eine Auslagerung der Kosten in die unentwickelten und die Entwicklungsländer zu lösen versuchen und das westliche Modell der Entwicklung und des Wissens als das einzig akzeptable Modell für die gesamte Menschheit darstellen, weist der Ökofeminismus auf die negativen Aspekte dieses Modells hin, die sich in einem einförmigen Tun widerspiegeln, und zeigt mögliche Alternativen auf. Als Teilgebiet einer radikalen Ökologie fragt der Ökofeminismus nach den Möglichkeiten einer Veränderung des vorherrschenden patriarchalen Paradigmas, in dem die Natur und die Frauen als minderwertige, passive und unproduktive Kategorien dargestellt werden, die der Dominanz und Ausbeutung unterliegen.

Vandana Shiva, eine der prominentesten Vertreterinnen des Ökofeminismus, weist auf die vielfältigen Probleme einer solchen reduktionistischen Weltanschauung hin, die – um ihren Fortbestand bangend – statt Alternativen neue Modelle der Zentralisierung und globalen Kontrolle anbietet und ihr Entwicklungsmodell als ein universales und einzig akzeptables kulturelles, wirtschaftliches und politisches Paradigma darstellt.

Grundausdrücke: *Globalisierung, Monokultur der Vernunft, Ökofeminismus, Patriarchat, radikale Ökologie, Reduktionismus*